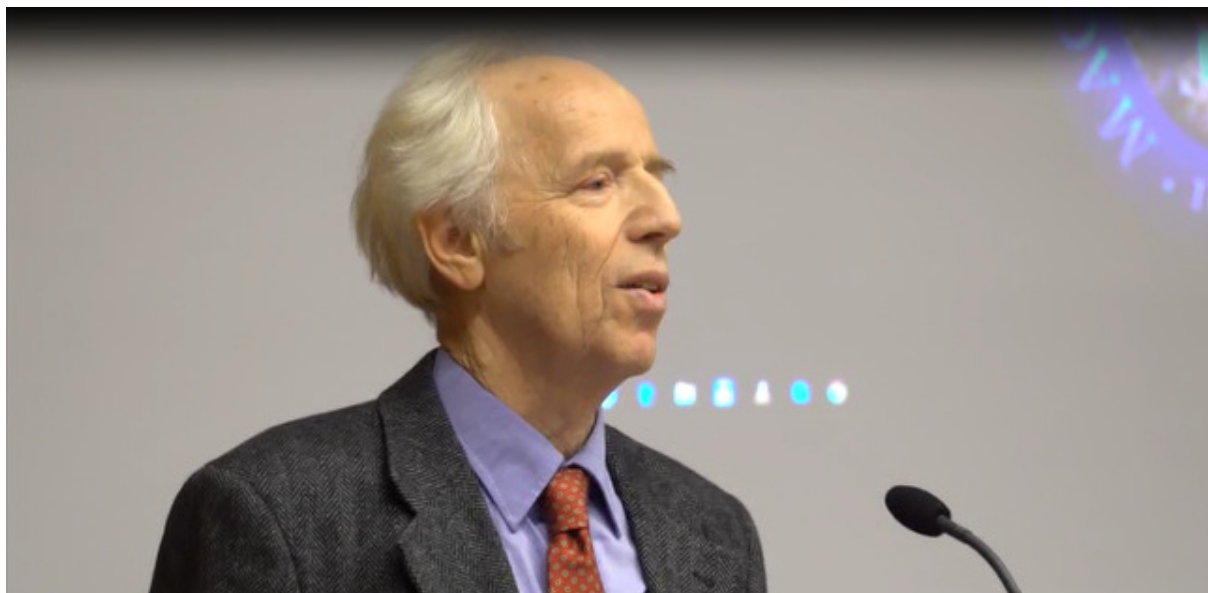

Gács János köszöntése Kornai János 90. születésnapja alkalmából (2018 január 29.)¹

Kedves János, kedves Barátaim!

Ha valaki ilyen tekintélyes kort élt meg, s visszatekint a múltjára, akkor általában már évtizedekkel dobálózik. Ha véletlenül hibát vét, akkor sem egy-két évet téved, hanem azt mondja: Ja nem, ez nem a hetvenes, hanem inkább a nyolcvanas években történt.

Én is elmondok egy-két ilyen adatot:

- János összesen három évtizedet töltött a Közgazdaságtudományi Intézetben;
- már két és fél évtizede, hogy itt hagyta az intézetet a Collegium Budapest kedvéért;
- én pedig közel öt évtizede ismerem Jánost.

Az intézet volt sokáig János bázisa, rendre visszatért ide akkor is, amikor önként ment el, s akkor is, amikor nem önként tette ezt. Megnéztem az intézet honlapját: a kutatók közül ma már csak minden negyedik ember olyan, aki Jánossal együtt dolgozott itt valaha. Ez nem azt jelenti, hogy csupán minden negyedik ember ismeri őt, hiszen ennél sokkal többen ismerik személyesen és az irodalomból is. Tudják, hogy ő adott rangot az intézetnek. Mindannyian várjuk és reagálunk arra, hogy milyen új művel jelentkezik, hogy a különböző fórumokon hogyan nyilvánul meg.

Az évtizedek során rengeteget kaptunk Jánostól; én most egy személyes példát mondok el, egy történet keretében. A történet kulcsszavai – kutatói betegség, hogy kulcsszavakat használunk – a következők: tervezés, sztrájk, megtorlás, fordulat.

1967-ben felvételiztem a Közgazdaságtudományi Egyetemre, terv-matematikusi szakra, úgyhogy nem vásároltam zsákbamacskát, világos volt, hogy tervezéssel is fogok foglalkozni. Egy év múlva, a katonaság után ugyan már más volt a szak neve, de a „tervezés” szó benne volt. Lényegében minden tantárgy keretében foglalkoztunk tervezéssel, talán a testnevelést kivéve, a filozófiától a gazdaságföldrajzig mindenütt. Nagyon sok bornírt dolgot tanultunk, de elviseltük.

---

¹ Az átiratot Kerényi Ádám készítette, Gács János szerkesztette.

Azonban a bili egyszer csak kiborult, mégpedig annál a tantárgynál, amit népgazdaság tervezés-elemzésnek hívtak, ez az a tantárgy, ami kifejezetten csak a tervezéssel foglalkozott. Tudniillik az, amit mi kaptunk, az teljesen koncepciótlan volt, alacsony színvonalú és unalmas. Már akkor is azt mondtuk, hogy rizsa, rizsa, semmi más. Jelzéseket küldtünk annak a tanszéknek, amelyik ezt a tanítást szervezte. Például készítettünk egy alternatív kötelezőirodalom-listát, hogy mi az, amiből sokkal értelmesebb dolgokat lehetne tanulni. Ezen rajta volt Kornainak nem egy, hanem több műve is. Ugyanakkor ez az ajánlott irodalom elméletigényesebb és matematika-igényesebb lett volna, mint amit nekünk a tanszék oktatói, vagy a Tervhivatal osztályvezetői elmondtak az órákon. A tiltakozás ellenére semmi változás nem történt, úgyhogy akkor úgy határozott a szak, a népgazdaság-tervezési szakon tanulók, egy-két gyűlést követően, hogy sztrájkolunk. Ez azt jelentette, hogy a következő nagyobb zárthelyi dolgozatra nem fogunk bemenni. Hirschman híres műve, a *Kivonulás, tiltakozás, hűség* szerint, ennek fogalmait használva ez egyfajta *tiltakozás* volt a *kivonulás* formájában. A távolmaradás elég jól sikerült, mert a mintegy 45 emberből 43-an nem mentek be a zh-ra.

Mi volt a reakció? Egyrészt, ahogy gondolhatjátok, a tanításban semmi változás nem történt. Viszont volt megtorlás. A megtorlás – mondhatjuk úgy nagyképűen – pártállami volt. Külön volt a KISZ részéről, és külön az egyetem részéről. Az egyetem KISZ-bizottsága fegyelmi tárgyalást rendezett, ahol egyenként behívták a főkolomposokat. Engem is meghallgattak, aztán valamifajta fegyelmit vagy megrovást kaptunk, ami egy elég enyhe dolog volt. Utóbb visszatekintve rájöttem, hogy ez egy nagyon prominens fegyelmi bizottság volt, mert később egy dékán, egy rektor, egy SZOT-főtítkárné és egy miniszterelnök is lett azokból a KISZ-vezetők közül, akik rólunk döntöttek. Az állami megrovás szerencsére nem az volt, hogy fölfüggesztettek vagy kirúgtak minket. Elég sokan is voltunk ahhoz, hogy ezt megtegyék. Hanem az, hogy az év végén, a *Népgazdterv* tantárgy vizsgáztatása során buktattak minket, a 45 diákból 38-an megbuktunk. Nagyon sokan buktunk olyanok is, akik az öt év alatt nem buktak előtte sem, utána sem. Engem egy bizonyos T. professzor buktatott meg. Órá még később visszatérek. Azt hiszem, hogy elég érthető ebből a történetből, hogy ez után sem volt bennünk nagy lelkesedés, hogy a tervezéssel mélyebben foglalkozunk.

A történet következő részében váltok a többes szám első személyt illetően, mert ez eddig az egész népgazdaság tervezés szakot jelentette, mostantól pedig két emberről beszélek, Lackó Mariról és magamról. Lackó Marival jóba lettünk az egyetemen, a tanulás során is sokat együttműködtünk. Az egyik lyukasórán sétáltunk az egyetem folyosóin, s az egyik hirdetőtáblán láttuk, hogy szakszeminárium indul, Kornai János fogja vezetni, a negyedéveseknek. Mi harmadévesek voltunk, de azt gondoltuk, hogy ezt az alkalmat nem lehet kihagyni, mert mire elérünk a negyedévre, biztos, hogy nem fog ez újraindulni. A Lackó-családnak volt kapcsolata a Kornai-családdal, s Hanák Péterrel keresztül sikerült megkérdezni Jánost, vajon ez a két túl fiatal diák is járhat-e hozzá. Ő erre igent mondott. Később még Várhegyi Éva, aki még nálunk is fiatalabb volt, szintén beszlisszolt erre a szemináriumra.

A következő ősszel elkezdődött a szakszeminárium, amit János a Közgazdaságtudományi Intézetben tartott, és ez óriási élmény volt számunkra. Az *Anti-Equilibrium* című, akkor készülő művének a kéziratát fejezetenként vettük át. Ami a módszert illeti, ami nekünk új volt, hogy egyéni prezentációkat kellett tartani, szakirodalmat olvasni, idegen nyelven, és ezeket ismertetni. A lényeg az volt, hogy senki sem maradhatott szótlán. János a kérdéseinél egytől egyig mindenkin végigment, hogy neked mi a véleményed erről, és te mit gondolsz erről. Persze meg is kellett indokolni, ha valaki valami nagyon sajátosat mondott. Hitek, dogmák, érzések helyett pontos fogalmakat, jól meghatározott véleményeket kellett megfogalmazni, modellszerűen kellett gondolkodni. Most a tartalmi dolgokról csak egy dolgot említenék. János műve kapcsán

nagyon sok szó esett a döntésemletről, a vállalati viselkedésről. Akkor újonnan megjelent művekről beszéltünk, olvastunk Cyert és March, valamint Herbert Simon műveit, amelyek a vállalati viselkedésről és a döntések elméletéről szóltak.

A következő szakasz ebben a történetben az, hogy professzor T., akiről már beszéltem, s aki *Népgazdtervet* tanított, az egyik óra után szétszított egy stencilezett papírt, amit mindenki megkapott. Népgazdasági tervek és tények voltak rajta, ötéves tervek, éves tervek. Azt mondta, hogy mindenki kezdjen ezzel az adathalmazzal azt, amit akar, el lehet dobni, vagy lehet róla a következő órán beszélni. Lackó Marival erre ráharaptunk, s megfordítottuk a szokásos kérdést, azt a kérdést, amiről ez a professzor például később egy könyvet írt. Nem azt néztük, hogy a terveket hogyan teljesíti, s miért teljesíti a gazdaság, hanem azt láttuk, hogy itt egy idősor van, s rendszeresen visszatérő döntések vannak a tervezésről. Az érdekelt minket, hogy a tervezők miért úgy alakítják ki a terveiket, ahogy, van-e ebben szerepe a korábbi tényeknek vagy terveknek, s ha igen, akkor milyen szabályosságok szerint.

Itt fölhasználtuk a Kornai szemináriumon elsajátított döntéseméleti fogalmakat, például válaszfüggvény és aspiráció. Láttuk nála, hogyan kell hipotéziseket megfogalmazni, s hogyan lehet azokat tesztelni. Végül Lackó Marival közös szakdolgozatot írtunk. Kornai nagyon támogatta ezt a kutatást. Közben Princetonba ment, s velünk, akik, most gondolatok bele, Master diákok voltunk, végig levelezett. Minden újabb eredményünket elolvasta, amit szokásos módon, normál postával elküldött hajón, vagy repülőn, s így hetekig tartott a levélváltás. Legépelte hosszú válaszait és tudatta velünk, hogy mi a véleménye. Mielőtt kiment, átadott minket Bauer Tamásnak, aki szintén rengeteget segített. Bauer Tamás természetesen a tervezésről sokkal többet tudott, mint amit mi tanultunk az egyetemen. Azokat a javaslatait mondta el nekünk, amelyeket akkoriban minden kutatótársának: ne legyetek provinciálisak, ne csak Magyarországgal foglalkozzatok, hanem itt van az összes szocialista ország, mindegyiknek nézzétek meg az adatait. Ő az albán forrásokon kívül talán minden ebből a szempontból fontos nyelven értett, minden irányba ösztönzött minket, hogy ezt is nézzük meg, azt is nézzük meg.

Ennek a munkának végül is happy end lett a vége: a népgazdasági tervezésről írtuk a szakdolgozatunkat, utána a témában nagyon hamar megjelent egy cikkünk a *Közgazdasági Szemlében*, később pedig egy külföldi folyóiratban. Az egyetem után kettőnknek a két legjobb pesti kutatóintézetben felajánlottak állást. Egyikünk Jánoshoz ment, a másikunk Tardos Marcihoz a *Konjunktúra- és Piackutató Intézetbe*. Remek szakmai kapcsolatokat tudtunk kiépíteni Magyarországon és külföldön. Csak egy példát hadd említsek: 1973-ban Prágában jártunk turistaúton. Bauer Tamás éppen ott volt, s minden megtett azért, hogy találkozzunk a két vezető makro-közgazdással Prágában. Az egyikük intézetigazgató volt, a másikuk villamosvezető, mert őt már eltávolították a kutatói pályáról.

Ez volt a mi személyes történetünk. Az a kérdés, hogy kiterjeszthető-e a mi élményünk egy szélesebb körre? Nyilván így nem. De valamilyen más módon igen, mert az elmúlt évtizedekben nagyon sok Kornai-tanítvánnyal dolgoztunk együtt, barátkoztunk össze. Sokuknak volt egy életre szóló élmény, hogy Jánostól tanulhattak. Külföldön is nagyon sok Kornai-fan-nel, Kornai-tisztelővel találkoztunk, nagyon sokan ismerték és becsülték a műveit. Irigyeltek is minket, hogy nála tanulhattunk. Azért azt nem mondom, hogy ez mindenkire igaz volt. Voltak olyanok, akik azt a hullámhosszt, amin János sugároz, vagy fogalmaz, vagy ahogy kifejti a dolgokat, nem veszi, s elhárítja, de azért többségben voltak a tisztelők.

Kedves János!

Jó egészséget és töretlen szellemi frissességet kívánok neked. És még sok ahhoz hasonló élményt kívánok mindannyiunknak, mint amit mi kaptunk tőled.